

Nagyar, református templom

A Tisza felső folyása mellett fekvő Nagyar a szomszédos Kisarral már a XIV. században feltűnik forrásainkban, elsőként 1374-ben. 1387-ben Matucsinai Demeter fiaitól Zsigmond király elkobozta a birtokot, és azt Szántói Pető fiainak és másoknak adományozta. 1395-ben Matucsinai László és Ferenc is visszakapták itteni birtokrészeiket, amelyeket leszármazottaik 1436-ig birtokoltak. Ezt a részt akkor Bátorai István országbíró kapta meg. A Bátoriak más területeket is bírtak itt: Bátorai Péter fia János 1403-ban kapja meg a Matucsinaiak másik ágából származó Gyarmati Lőrinc fia Domokostól elkobzott területet, 1418-ban pedig Zsigmond a gyarmati uradalomhoz tartozó Nagyar egynyolcadát adományozta Bátorai János fia Istvánnak és testvéreinek. Ezek után a falu a Bátoriak birtoka maradt.¹ Feltehetően a Zsigmond kori adományozások után épült fel a mai templom elődjeként szolgáló középkori plébániatemplom, amelynek titulását nem ismerjük. Ebből a középkori templomból gyakorlatilag csak az északi és a déli hajófal maradt meg a mai református templom épületébe foglalva, ezek a mai szentélyrész falai. A templomot ugyanis korábbi felújítások (1642, 1748) után egy nagyszabású átépítés keretében, 1836-ban egy hatalmas és széles nyugati térrészel bővítették, egyenes záródású szentélyét pedig elbontották.²

A templom épületének kutatását 1990-ben Székér György végezte. Ekkor előkerültek a mai szentélyzáródást megelőző, egyenes záródású szentély alapfalai, a déli falon pedig egy gótikus ablak és egy kőkeretes, szemöldökgyámos kapu. A templom legkorábbi kifestéséből csak felszentelési keresztetek maradtak meg – az északi és a déli oldalon is egy-egy. A kutatás során tárták fel az északi hajófal falképeit, amelyek a korábbi felszentelési keresztet is fedték. Az északi fal falképciklusának restaurálást az ART4 Restaurátor Művészeti Kft. végezte 1992-ben, Boromisza Péter vezetésével.³

A restaurálás nyomán – amely a teljes feltárás, tisztítás és konzerválás után tömítéseket és retusokat is alkalmazott – a falképek továbbra is töredékesen, ám részben jól olvashatóan állnak a szemlélő előtt. A képek két sávba elrendezve összesen 10 jelenetből álló Passió-ciklust al-

kottak. A kettős képsáv közepén egy nagyméretű, feltehetően a XIX. századi átalakítás során kialakított ablak okozott súlyos károkat, és nagyon erősen károsodott a teljes alsó sáv. A két első, nagyrészt megmaradt képen kívül a többiből csak részletek ismerhetők fel, két kép pedig teljesen elpusztult. A teljes ciklust egy szélesebb, zöld leveles keretsáv vette körül (ennek maradványa a bal szélén figyelhető meg), és hasonló választotta el egymástól a két regisztert is; az egyes jeleneteket egyszerű vörös keretek határolják.

A ciklus a bal felső sarokban kezdődik; a feltárt jelenetek témája a következő: felül Bevonulás Jeruzsálembe, Utolsó vacsora, Krisztus az Olajfák hegyén (?), elpusztult), Krisztus elfogatása, Krisztus Pilátus előtt, majd az alsó sorban: Krisztus megcsúfolása (Ecce homo), Keresztvitel (?), Keresztrefeszítés, Krisztus sírbatétele, Feltámadás (?), elpusztult). Több kép felső részén további kis mellékjelenetek is helyet kaptak.

A képsor a jeruzsálemi Bevonulás ábrázolásával kezdődik. Középpontban a számaron ülő, kezével áldást osztó Krisztus alakja uralja a képet. Mögötte és előtte egy-egy embercsoport: Krisztust követve a tanítványok dicsőfényes serege, előtte pedig a Krisztust a jeruzsálemi városkapuban fogadó sokaság. Az emberek leveles ágakat tartanak, egyvalaki leteríti köpenyét Krisztus elé. Bár a kép több évszázados ábrázolási konvenciókat követ, a kompozíció egyes elemei pontosan levezethetők XV. század végi német metszetekből. Az Utolsó vacsora képe szintén ilyen metszetelőképeket követ: Krisztus és a tanítványok szögletes asztalt ülnek körbe, János Jézus mellére borul. Jelentőségteljes motívum, ahogy Krisztus egy falatot nyújt az őt később eláruló, sárga ruhában ábrázolt Júdásnak. Az asztal közepén lévő pászka-barány egyben Krisztus áldozati szerepére is utal. A kép háttérében ablakokon át két kisebb jelenetre látunk rá: baloldalt fent Krisztus búcsút vesz anyjától, középen pedig egy árkádós épületben a Lábmosás jelenete zajlik.

A harmadik nagy jelenet gyakorlatilag teljesen elpusztult, csak sejtethetjük, hogy témája Krisztus az Olajfák hegyén volt. Az ablak mellett a negyedik jelenet töredékes, de azonosítható állapotban került elő: jobbszáron katoná-

kat látunk, akik mind a kép középe felé fordulnak. A jelenet Krisztus elfogatását ábrázolta. Az ötödik (a felső sorban az utolsó) ábrázolás ismét épebb: Krisztust látjuk itt Pilátus előtt. Krisztust (akinek arca elpusztult) katonák fogják közre, és a bal szélén trónon ülve ábrázolt Pilátus elé vezetik. Hátul egy kis mellékjelenetben (töredékes állapotban) tűz körül melegedő alakokat és egy sodronyinges katonát láthatunk – ez annak ábrázolása, amint Péter megtagadja Krisztust.

A második sor egy töredékes jelenettel indul, amelynek csak a bal felső része maradt meg. Itt egy csoport előkelő alakot láthatunk, akik Krisztust (töviskoronájáról azonosítható) vezetik maguk előtt. Az *Ecce homo* jelenetéről lehet szó, amint Pilátus Krisztust a nép előtt közszemlére bocsátja. A dühödt tömeg egykor a kép bal alsó részét tölthette ki. A következő jelenetből csak a bal felső kis mellékjelenet maradt meg: itt az öngyilkosságot elkövető, felakasztott Judást láthatjuk, sárga köpenyben. A központi ábrázolás témája a Keresztvitel lehetett. Az ablak melletti képnek, a Keresztfeszítésnek csak néhány

jellegzetes töredéke maradt fenn. Látszik Krisztus keresztje (rajta feje és jobb karja), illetve az egyik lator ábrázolásának részlete. A képmező jobb felét az ablak elpusztította, csak alul látszik a szemtanúk közül néhánynak a köpenye. A következő képből éppen ez az alsó zóna őrzött meg fontos részleteket: ez Krisztus siratását ábrázolja a kereszt tövében. Krisztusnak a keresztről leemelt teste és az őt közrefogó siratók jól látszanak. Az utolsó kép teljesen elpusztult, témája a Feltámadás lehetett.

A kopott állapot, illetve a hiányok – és kiegészítések – miatt a falképek stílusáról sokat nem lehet mondani, a jobban megmaradt képek kompozíciós típusai azonban igen jó támpontokat kínálnak. Olyan, németalföldi eredetű kompozíciókról van szó, amelyeket a XV. század végén Közép-Európába elsősorban német metszetek (Israhel von Meckenem, 1445 körül – 1503, és mások) közvetítettek.⁴ A nagyari képek több ilyen metszettel közvetlenül is összevethetők. Ugyanakkor a két első kép kompozíciója nagyfokú hasonlóságot mutat a hasonló

1. Falképek a hajó északi falán

2. A templom külső nézete

előképekből táplálkozó bécsi Schottenaltar megfelelő képeivel is (Bevonulás Jeruzsálembe és az Utolsó vacsora). A bécsi műhelyben 1469 körül készült főoltár vezető mesterének újabb Hans Siebenbürgert tartja a kutatás, és egyre nagyobb figyelem esik a Schottenaltar erdélyi követőinek munkáira is (medgyesi [Mediaș] és berethalmi [Biertan] főoltárok, stb.).⁵ Sajnos a medgyesi Passió-ciklusból éppen az a két kép hiányzik, amelyek Magyarországon a leginkább tanulmányozhatók. A Schottenaltar követői közé tartozott az a festő is, aki 1488-ban a segesvári (Sighișoara) Hegyi templom előcsarnokában lévő Passió-ciklust festette.

A Schottenaltar műhelyéből kikerült egyéb erdélyi követők – így a medgyesi főoltár Passió-ciklusának festői – kompozícióikban elsősorban Israhel van Meckenem Nagy Passiójának megoldásait követik, és a nagyari festő számára is ez volt a legfontosabb előkép.⁶ A Nagy Passió 1480 körül készült el, és a metszetek az 1500 körüli évekig töretlen népszerűségnek örvendtek. Hazai hatásukat tekintve a leghíresebb példát a lőcsei főoltár nyolc szárnyképe jelenti (XVI. század eleje). A nagyari falképekkel rokon a szepességi Nagyór (Strážky) 1500–1510 körül készült Passióciklusa: itt a hajó nyugati falán felül két sávban összesen szintén tíz (felül négy, alul hat) jelenet látható, bár ezek témája a nagyariakkal nem pontosan egyezik.⁷ Hasonló metszetelőképeken alapul a Barcaroznyón (Râșnov) előkerült Passió-ciklus, amely a szentély északi falán található, egy 1500-as évszám társaságában.⁸ Itt a narratíva is jól összevethető: a részben még vakolat alatt rejtőző képek az Utolsó vacsorától a Feltámadásig illusztrálják Krisztus Passióját. A valamennyire összevethető ábrázolások (például a Krisztus sírbatétele) minden apró különbség ellenére is hasonló felfogásról és hasonló előképekről árulkodnak. Figyelemreméltó az is, hogy a barcaroznyói képeket ugyanolyan, két keretsáv közé fogott apró levelekkel díszített keret választja el egymástól, mint amilyen Magyarországon az egész képsorozat bal szélén fennmaradt. Mindezen analógiák alapján a nagyari falképciklust is 1500 körülre datálhatjuk. Nem kizárt, hogy a magas színvonalon dolgozó mester a Bátoriak kegyuraságának köszönhetően jutott el a Tisza-menti kis faluba.

A fényképet Mudrák Attila készítette.

JEGYZETEK

¹ A falu középkori történetéről lásd bővebben: NÉMETH 2008. 194.

² SZATMÁRINÉ 2000. 82.

³ FABÓ ÉVA – SZTRAKAI JUDIT – BOROMISZA PÉTER: *Nagyar, restaurátori dokumentáció*. Budapest, ART4 Restaurátor Művészeti Kft., 1992. KÖH Tervtár, ltsz.: 16608. Az emlék korábbi közlése: JÉKELY–LÁNGI–MAROSI 2009. 252–265. (Jékely Zsombor) – értékelésükhöz ld. még: uo., 23. (Marosi Ernő).

⁴ A témáról általában és legújabban: *Van Eyck bis Dürer* 2010.

⁵ SUCKALE 2004. 363–384.

⁶ SCHNACK 1979.

⁷ DVOŘÁKOVÁ–KRÁSA–STEJSKAL 1978. 145–146.

⁸ JENEI 2007. 116–119.